

ARTYKUŁY

OLHA HORDIICHUK

ORCID: 0000-0003-4606-9188

Uniwersytet Państwowy „Politechnika Żytomierska” (Ukraina)

e-mail: hordiichuk@ztu.edu.ua

SZKOLNICTWO WYŻSZE W UKRAINIE W CZASIE WOJNY: ZMIANA ROLI I FUNKCJI WYKŁADOWCÓW

WPROWADZENIE

Ukraińska ustawa o szkolnictwie wyższym jako główne zadanie procesu edukacyjnego wyznacza intelektualną, twórczą działalność w zakresie szkolnictwa wyższego i nauki. Realizuje się ona w uczelniach oraz instytucjach naukowych za pośrednictwem systemu działań naukowo-metodycznych i pedagogicznych, i ma na celu przekazywanie studentom (oraz przyswajanie, pomnażanie i wykorzystywanie przez nich) wiedzy, umiejętności i innych kompetencji, a także kształtowanie harmonijnie rozwiniętej osobowości¹. Wojna rosyjsko-ukraińska nie zmieniła tych fundamentów, jednak znacznie skomplikowała ich realizację, stała się tragicznym wyzwaniem i sprawdzianem dla narodu ukraińskiego, dla każdego Ukraińca.

Problemy różnego rodzaju, w tym i w dziedzinie edukacji, rozpoczęły się w 2014 roku z powodu nielegalnej okupacji przez Rosję wschodnich terytoriów Ukrainy oraz aneksji Krymu. W lutym 2022 roku Rosja zaczęła wojnę na pełną

¹ Prawo Ukrainy, *O szkolnictwie wyższym*, „Biuletyn Rady Najwyższej” (VVR) 2014, nr 37–38, Verkhovna Rada Ukrainy, <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/zakon-ukrajiny/stattya-osvitniy-protses-106688.html> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).

skalę, w swojej istocie kolonialną² – ludobójstwo narodu ukraińskiego, co dotknęło absolutnie każdego Ukraińca, a także miliony ludzi na świecie. Zwłaszcza kraje, które przyjęły największą liczbę uchodźców z Ukrainy – Polskę, Rumunię, Niemcy, Czechy itd.

Wojna zawsze jest tragedią, w której giną ludzie, niszczona jest przestrzeń materialna i duchowa, wartości są ponownie weryfikowane, rozważane są fundamentalne zasady. Na pierwszy plan wysuwają się kwestie obronności i przetrwania, nowe wartości, inne niż w czasie pokoju sposoby myślenia, nowe znaczenia i pojęcia.

Temat edukacji oraz działalności naukowej w czasie wojny jest złożony i obejmuje szereg ważnych elementów, które można podzielić – ze względu na terytorium – na dwie grupy:

1. Edukacja i działalność naukowa w Ukrainie

- możliwości materialne i techniczne (zastosowanie szkoleń online jako użytecznego dziedzictwa pandemii, ich pogłębianie i rozwijanie według potrzeb, ewakuacja instytucji oświatowych zgodnie z zasadą bezwzględności priorytetu bezpieczeństwa, całkowite lub częściowe zniszczenie lokali edukacyjnych i administracyjnych itp.);
- wybór formy edukacji – online lub offline (jest to głównie decyzja i odpowiedzialność rodziców, i rzeczywiście bardzo trudne pytanie w warunkach wojny: jeżeli „offline” – zapewnienie bezpieczeństwa jest w gestii władzy państwowej, kierowników placówek oświatowych, nauczycieli, a także samych uczniów, studentów (droga do placówki oświatowej i z powrotem w każdej chwili może stać się zagrożeniem dla życia i zdrowia); jeżeli „online” – najczęściej to pozostawanie w domu na własną odpowiedzialność, zdobywanie wiedzy na niższym poziomie, możliwa konieczność nagłej ewakuacji do schronu po alarmie (czasem kilka razy dziennie), brak normalnej komunikacji z nauczycielami i rówieśnikami, dość duże ryzyko oraz ogromny stres i obniżenie samopoczucia psychicznego itd. Prawda jest gorzka – nikt nie wie, co będzie za godzinę, następnego dnia, i gdzie jest bezpieczniej;
- treść i główne cele edukacji (przekształcenie zasad i zadań zgodnie z nowymi warunkami, wyzwaniem; potrzeba rozwijania krytycznego myślenia i analitycznej dyskusji o tym, co aktualnie dzieje się w Ukrainie i na świecie; przeciwdziałanie i ochrona przed manipulacją, propagandą);

² T. Snyder, *The War in Ukraine Is a Colonial War*, 2022, <https://www.newyorker.com/news/essay/the-war-in-ukraine-is-a-colonial-war> [dostęp: 24.11.2022].

- metody i środki wspierania kondycji materialnej i psychoemocjonalnej zarówno uczących się, jak i uczących (wyплаты wynagrodzeń, stypendia; pomoc psychologiczna i pomoc w trudnych przypadkach, wzajemne wsparcie w zespole itp.);
- wolontariat wykładowców i studentów inspirujący społeczność międzynarodową do pomocy oraz wsparcia (inicjatywy i projekty lokalne, ogólnoukraińskie, międzynarodowe);
- udział uczestników procesu edukacyjnego w operacjach wojskowych: przykład odwagi i motywacji, wzajemne wsparcie rodzin rannych oraz zabitych na wojnie, podczas ostrzału, ludzi przebywających w niewoli i zaginionych na terenach objętych okupacją;
- problem corocznej rekrutacji w warunkach wojennych, skreślenia z listy studentów młodych ludzi, którzy zdecydowali się kontynuować naukę za granicą lub, co niestety coraz częściej się zdarza, zginęli podczas wojny. Z tym wiąże się kwestia utrzymania kadry naukowej, pedagogicznej i administracyjnej (redukcja godzin pracy, zwolnienia).

2. Edukacja i działalność naukowa Ukraińców poza Ukrainą

Ważne dla badań są stworzone i pomyślnie przetestowane mechanizmy wsparcia studentów, którzy uciekając przed wojną, znaleźli schronienie w innych krajach, a także tworzenie możliwości działalności naukowej dla ukraińskich naukowców będących uchodźcami. Szczególnie cenne i odkrywcze jest doświadczenie Polski, która przyjęła największą liczbę uchodźców z Ukrainy – ponad 3 miliony osób³. Badanie i upowszechnianie doświadczeń Polski oraz innych krajów może stać się przedmiotem osobnej, dokładnej analizy, cennym osiągnięciem dla środowiska naukowego.

Wsparcie to obejmuje dwa główne wektory działań, z których jeden skierowany jest do studentów, drugi do akademików.

Studenci:

- zaangażowanie w oficjalny system edukacyjny na różnych poziomach;
- adaptacja (nauka języka, wsparcie psychologiczne, pożyteczne zajęcia w czasie wolnym);
- wolontariat, pomoc społeczności międzynarodowej.

Wykładowcy akademicy:

- międzynarodowe programy wsparcia finansowego i organizacyjnego stworzone specjalnie dla osób dotkniętych wojną;
- zaproszenia na uczelnie w ramach programu Erasmus;

³ M. Babak, *Ilu uchodźców z Ukrainy mieszka w Polsce? Unia Metropolii Polskich opublikowała raport*, 2022, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8407228,uchodzczy-z-ukrainy-w-polsce-raport-ump.html> [dostęp: 24.11.2022].

- zaangażowanie naukowców z Ukrainy w istniejące i nowe projekty;
- inne mechanizmy adaptacji i wsparcia (oficjalne – przede wszystkim z strony organizacji publicznych, nasze praktyczne doświadczenia – osobisty czynnik ludzkiego wsparcia, wybór i praca poszczególnych osób);
- wolontariat i pomoc społeczności międzynarodowej.

Celem badania jest analiza specyfiki funkcjonowania szkolnictwa wyższego w Ukrainie w warunkach wojny na pełną skalę (od 24 lutego 2022 roku) oraz wskazanie głównych problemów, z którymi boryka się system edukacyjny Ukrainy. Szczególną uwagę zwracamy na zmianę roli i funkcji wykładowców akademickich.

Zadania: scharakteryzować specyfikę funkcjonowania ukraińskiego systemu edukacyjnego w warunkach wojennych; zbadać i wyjaśnić przemiany roli i zadań wykładowców akademickich.

SZKOLNICTWO WYŻSZE W CZASIE WOJNY: DOŚWIADCZENIE UKRAINY

W normalnych warunkach życia państwa uczelnie pełnią ważne funkcje: z jednej strony artykulacji, popularyzacji, asymilacji istniejącej bazy wiedzy, pielęgnowania fundamentalnych tradycji i doświadczenia historycznego; z drugiej strony są miejscem powstawania postępowych idei, innowacji zapewniających rozwój i odnowę, tworzenia nowej wiedzy i podstaw dla jej wdrażania w ramach działań życiowych nowych pokoleń.

Zadaniem szkoły wyższej jest nie tylko kształcenie konkurencyjnych specjalistów o wysokim poziomie kompetencji zawodowych, ale i rola „mózgu społecznego”, kształtowanie i rozwijanie dyskursu publicznego, tworzenie społeczeństwa aktywnych, świadomych obywateli – specjalistów w swoich dziedzinach, rozwijanie krytycznego myślenia, odpowiedzialności społecznej, świadomości prawnej itd.

Wojna zmieniła rzeczywistość Ukraińców, plany, marzenia, zadania, obowiązki. Przede wszystkim trzeba uciekać przed fizycznym niebezpieczeństwem, opiekować się dziećmi i emerytami, codziennie radzić sobie z coraz nowymi problemami natury fizycznej i psychicznej, dostosowywać się do nowych realiów. Każdy ma inny sposób działania: ktoś za granicą, ktoś w innych, bezpieczniejszych regionach Ukrainy, miliony ludzi na terenach okupowanych, w strefach działań wojennych.

Bezpieczeństwo wszystkich uczestników procesu edukacyjnego ma charakter priorytetowy, jednak przerwanie edukacji na długi czas nie jest dobrym rozwiązaniem ze względu na możliwość złożonych negatywnych skutków.

Już od roku Ukraina stoi przed ważnym i trudnym zadaniem: skutecznie działać w warunkach ciągłych bombardowań, kryzysu energetycznego, niszczenia placówek oświatowych (do 16 lipca 2022 roku 43 siedziby szkół wyższych zostały uszkodzone przez ataki rakietowe i bombardowania, pięć z nich zostało całkowicie zniszczonych)⁴.

Jednocześnie procesy integracji Ukrainy z Unią Europejską, tak pożądaną przez społeczeństwo ukraińskie, aktualizują potrzebę modernizacji paradygmatu edukacyjnego jako niezbędnego elementu pełnego włączenia Ukrainy w europejską przestrzeń edukacyjną.

W pierwszych dniach inwazji Rosji na pełną skalę edukacja została zawieszona w całej Ukrainie. Jak stwierdził Minister Edukacji i Nauki Ukrainy S. Shkarlet: „w warunkach stanu wojennego obowiązują inne zasady, które przede wszystkim mają na celu zapewnienie bezpieczeństwa dzieciom i kadrze dydaktycznej”⁵. Po kilku tygodniach wojny Ukraińcy zrozumieli, że może ona trwać długo, więc trzeba dostosować się do nowych okoliczności. Procesy przywrócenia edukacji w różnych regionach (w zależności od sytuacji militarnej) przebiegały w różny sposób. Zdecydowana większość uczelni do początku kwietnia miała przymusowe „wakacje”, część została ewakuowana do spokojniejszych i bardziej oddalonych od linii frontu regionów.

Część studentów z terenów okupowanych mogła kontynuować naukę dzięki współpracy i wzajemnemu wsparciu ukraińskich uczelni. W ten sposób już w pierwszym tygodniu wojny Uniwersytet Karpacki stworzył platformę internetową dla studentów, którzy nie mogli kontynuować studiów z powodu rosyjskiej agresji, dzięki której mieli możliwość nadal uczyć się zgodnie z ich programem nauczania w ramach wewnętrznej mobilności akademickiej⁶.

Na większości terytorium kraju nauka na odległość została przywrócona w kwietniu. Uczestnicy procesu edukacyjnego na wszystkich poziomach odnotowali istotne zmiany w samopoczuciu: zmęczenie fizyczne i psychiczne, napięcie, nadwrażliwość emocjonalną, niestabilność, rozproszenie uwagi, trudności z koncentracją, ciągłe śledzenie wiadomości⁷. Dlatego głównym zadaniem edu-

⁴ Y. Hryshyna, *Uniwersytety wojenne: jak ukraińscy studenci mogą kontynuować naukę*, 2022, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3437878-universiteti-vijni-ak-ukrainskim-studentam-prodovziti-navcanna.html> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).

⁵ Radio Liberty, *Studia pod ostrzałem. Jak wojna na Ukrainie wpływa na proces edukacji?*, 2022, <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-obstrily-osvita/31806173.html> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).

⁶ *Edukacja mimo wojny*, 2022, <https://pnu.edu.ua/blog/2022/05/24/39115/> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).

⁷ R. Pokovba, *Jak wojna wpłynęła na jakość kształcenia studentów Politechniki Lwowskiej?*, 2022, <https://lpnu.ua/news/yak-viina-vplynula-na-iakest-navchannia-studentiv-lvivskoi-politekhniky> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).

kacji stało się wsparcie moralne, wzmacnianie odporności na stres, omawianie bolesnych zagadnień przy stopniowym wprowadzaniu nowego materiału zgodnie z programem.

Studenci, którzy z powodu wojny wyjechali za granicę, mieli zapewnione bezpieczne warunki, realizowali w zasadzie wszystkie swoje zajęcia online (choć niektórzy znaleźli pracę albo zgłosili się do wolontariatu i nie uczestniczyli we wszystkich zajęciach), a ci, którzy zostali w Ukrainie, po każdym sygnale alarmu natychmiast ewakuowali się do schronów, a następnie musieli samodzielnie nadrobić opuszczoną część zajęć.

Cechą szczególną procesu edukacyjnego w czasie wojny jest udzielanie urlopów osobom znajdującym się w szeregach Sił Zbrojnych Ukrainy. Dla studentów, którzy znajdują się na froncie, w jednostkach obrony terytorialnej czy prowadzą aktywną działalność wolontariacką, stworzono możliwość studiowania w trybie indywidualnym.

Środowiska studenckie i naukowe szczególnie inspirują się osobami, które walczą na froncie w obronie Ukrainy, ale jednocześnie nie przerwali działalności dydaktycznej i prowadzili wykłady online z linii frontu. Motywującym przykładem i prawdziwym bohaterem ukraińskiego frontu edukacyjnego stał się profesor Użhorodzkiego Uniwersytetu Narodowego F. Szandor⁸, a obecnie – żołnierz 101. Zakarpackiej Brygady Obrony Terytorialnej. Jest już znany w całej Ukrainie dzięki przypadkowemu zdjęciu z prowadzonych przez niego zajęć, które trafiło do Internetu (zdjęcie 1).

W dniu inwazji na pełną skalę F. Szandor po wykładach na uniwersytecie przebrał się w strój sportowy i udał się do komisariatu wojskowego, choć wcześniej nie miał doświadczenia wojskowego. W swoich wywiadach z charakterystycznym poczuciem humoru ciągle podkreśla, że jego służba wojskowa jest dla studentów bardzo dobrą motywacją do intensywniejszej nauki, regularnego udziału w zajęciach online z kamerą, celowej pracy, wolontariatu. Na pytanie o lęk przed śmiercią profesor odpowiada, że w takim czy innym stopniu każdy odczuwa to na pierwszej linii frontu i ważniejsze jest skupienie się na wartościach, celu życia. Sami uczniowie przyznali, że czują wstyd i dyskomfort, opuszczając zajęcia wykładowcy, który ryzykuje życiem w obronie Ukrainy⁹.

⁸ K. Pallah, *Wykłady pod ostrzałem. Jak profesor z Użhorodu uczy z okopów*, 2022, <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61372912> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).

⁹ *Profesor z okopu Fedir Szandor wziął udział w II Szczycie Pierwszych Dam i Panów*, 2022, <https://uzhorod.net.ua/news/169314> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).

Zdjęcie 1. F. Szandor – profesor, doktor habilitowany Użhorodzkiego Uniwersytetu Narodowego / żołnierz 101. Zakarpackiej Brygady Obrony Terytorialnej TRO

Źródło: Kolaż: Dasha Grishina («Vechirniy Kyiv»).

Spółeczność ukraińska tworzy i realizuje praktyki „widoczności”, wspierania, zwracania uwagi na walczących uczestników procesu edukacyjnego. Na przykład autorski projekt książki *Wojownicy światła* zebrał 13 wywiadów z uczestnikami wojny rosyjsko-ukraińskiej jeszcze przed inwazją na pełną skalę 24 lutego 2022 roku, których losy są związane z działalnością Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki. Głównym celem, zdaniem autorów, jest pokazanie aktywności intelektualistów biorących odpowiedzialność za swój kraj w warunkach wojny¹⁰.

A w Dniu Młodości, 12 sierpnia 2022 roku, na Rynku we Lwowie umieszczono ponad 40 dyplomów studentów z całej Ukrainy, którzy zginęli w walce o niepodległość Ojczyzny (zdjęcie 2). Te dyplomy nigdy nie zobaczą swoich właścicieli. Wskazane są na nich tylko te nazwiska, które są obecnie znane, prawdziwa liczba zmarłych jest znacznie wyższa¹¹.

¹⁰ A. Kilar, H. Pikulytska, S. Bulka, *Wojownicy światła: Uniwersytet i wojna*, cz. 1, Instytut Etnologii NAS Ukrainy, Lwów 2021, s. 400 (ukraiński).

¹¹ Ukrinform, „Dyplomy, które nigdy nie zostaną wydane” uhonorowały studentów zabitych przez rosyjską agresję we Lwowie, 2022, <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3548937-diplomi-aki-nikoli-ne-vidadat-u-lvovi-vsuanuvali-studentiv-zagiblih-vid-agresii-rf.html> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).

Zdjęcie 2. Akcja społeczna „Dyplomy, których nigdy nie wydamy” – uhonorowanie studentów z całej Ukrainy, którzy zginęli w walce z Rosją o niepodległość Ukrainy, 12 sierpnia 2022 roku

Źródło: Serwis prasowy Rady Miejskiej Lwowa.

Imponująca jest historia Charkowskiego Uniwersytetu Narodowego im. W. Karazina (należy do najstarszych w Europie Wschodniej, znajduje się wśród największych i najpopularniejszych w Ukrainie), poważnie uszkodzonego przez ostrzały i ataki rakietowe (zostały całkowicie zniszczone: kompleks sportowy, gmach Wydziału Ekonomicznego [zdjęcie 3], szkoła biznesu; uszkodzeniu uległy: klinika uniwersytecka, budynek Centralnej Biblioteki Naukowej, muzeum przyrodnicze i akademiki studenckie). Ale mimo tak trudnych okoliczności uczelnia nadal działa, nie została ewakuowana¹². Zdaniem rektorki uniwersytetu, T. Kaganowskiej, najbardziej tragicznymi i bolesnymi stratami są zmarli wykładowcy, studenci, absolwenci. Mimo wszystko społeczność uniwersytecka dokłada wszelkich starań, aby uczelnia funkcjonowała, kształciła, prowadziła badania naukowe. Pomaga w tym wiara w zwycięstwo i odbudowę, a także cenna pozostałość po pandemii COVID-19 z obostrzeniami kwarantanny – rozbudowane mechanizmy pracy online, szereg

¹² *Charkowski Uniwersytet Narodowy imienia V. Karazina. Jak wygląda po uderzeniach rakietowych i czy przyjmie studentów w 2022 roku*, 2022, <https://life.nv.ua/ukr/socium/harkiv-v-universiteti-karazina-rozpovili-pro-vstup-2022-i-podalshu-robotu-zakladu-novini-ukrajini-50259511.html> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).

możliwości zdobywania wiedzy i niezbędnych umiejętności w dowolnym czasie i miejscu (głównie dzięki technologiom informatycznym i heroicznej pracy każdego pracownika)¹³.

Zdjęcie 3. Gmach Wydziału Ekonomicznego Charkowskiego Uniwersytetu Narodowego im. W. Karazina po rosyjskim ataku raketowym 2 marca 2022 roku

Źródło: Radio Swoboda.

Jak w przypadku Charkowskiego Uniwersytetu Narodowego im. W. Karazina, tak i w wielu innych trzeba podkreślić wagę pracy pedagogów, którzy bezpośrednio tworzą treść oraz atmosferę edukacji, uczą myśleć krytycznie i odkrywać prawdziwe związki przyczynowo-skutkowe, rozumieć znaczenie pewnych wydarzeń; inspirują, nawet jeśli sami są złamani przez tę straszną wojnę.

ZMIANA ROLI I FUNKCJI WYKŁADOWCÓW AKADEMICKICH

W listopadzie 2022 roku (w dziewiątym miesiącu wojny na pełną skalę) przeprowadziliśmy badanie zmian postaw i przekonań studentów dotyczących edukacji w ogóle oraz roli, funkcji i ważnych cech indywidualnych wykładowców (głównie na podstawie Uniwersytetu Państwowego „Politechnika Żytomierska”).

¹³ M. Zagorodniy, *Uniwersytet Karazina to serce Charkowa, a serca nie można ruszyć*, wywiad z rektorem uczelni, 2022, <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/25/248392/> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).

W badaniu wzięli udział studenci w wieku 18–23 lata (891 osób), którzy piśmiennie odpowiedzieli na pytania anonimowej ankiety.

W pierwszej części kwestionariusza studenci wskazali:

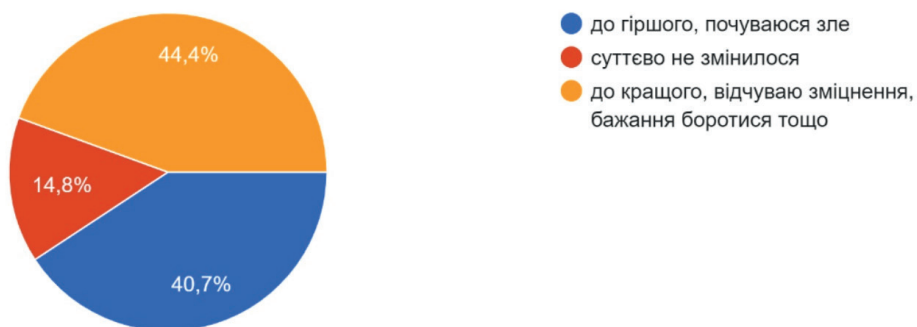
- jak ogólnie zmieniło się ich samopoczucie po inwazji Rosji na pełną skalę;
- czy zmieniło się nastawienie do edukacji.

Druga część kwestionariusza, poświęcona roli i funkcji wykładowców, zawierała pięć pytań:

- Czego w pierwszej kolejności oczekuje Pan/Pani od wykładowców swojej Alma Mater w warunkach stanu wojny?
- Czy Pan/Pani odczuwa wsparcie ze strony nauczycieli?
- Prosimy o przykłady wsparcia ze strony wykładowców lub jego braku.
- Jakie cechy wykładowców, zdaniem Pana/Pani, są najważniejsze **w czasie pokoju**?
- Jakie cechy wykładowców, zdaniem Pana/Pani, są najważniejsze **w warunkach wojny**?

Na podstawie otrzymanych 891 odpowiedzi przeanalizowaliśmy nastroje i odczucia studentów.

Na pytanie: „**Jak ogólnie zmieniło się Pana/Pani samopoczucie po inwazji Rosji na pełną skalę?**” otrzymaliśmy dość nieoczekiwane odpowiedzi: tylko 40,7% (363 respondentów) odpowiedziało: *na gorsze, źle się czuję*; u 14,8% (132 respondentów): *samopoczucie znacząco się nie zmieniło*; największa liczba – 44,4% (396 respondentów) odpowiedziało: *zmieniło się na lepsze, czuję się silniejszy, chcę walczyć itp.* (wykres 1).

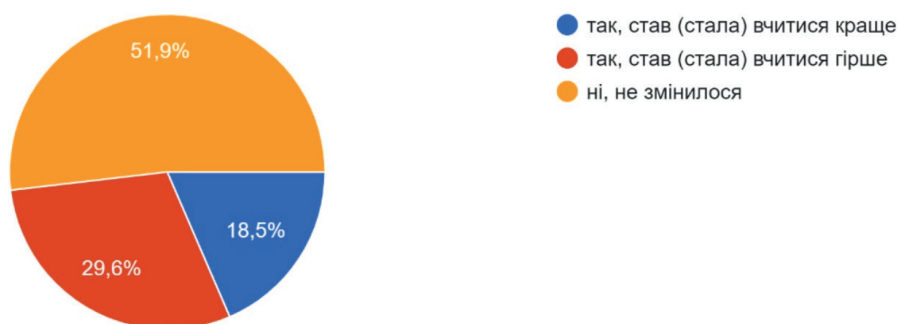
Wykres 1. Zmiany samopoczucia ukraińskich studentów w dziewiątym miesiącu inwazji Rosji na pełną skalę (niebieski – *na gorsze, źle się czuję*; czerwony – *samopoczucie znacząco się nie zmieniło*; pomarańczowy – *na lepsze, czuję się silniejszy, chcę walczyć itp.*).

Źródło: badania własne.

Odpowiedzi młodzieży są bezpośrednią ilustracją kochającego swobodę narodu ukraińskiego, jego niezłomności pomimo ludobójstwa i terronu, które czyni Rosja potajemnie, podstępem przez trzy stulecia na terytorium Ukrainy, ale po raz pierwszy od 2014 roku na oczach całej społeczności światowej. Dla rządu rosyjskiego, który próbuje fizycznie i moralnie złamać naród ukraiński, terroryzuje cywilów, tak wysoki wskaźnik optymistycznego nastawienia młodzieży, ducha walki z pewnością byłby zaskoczeniem i czymś niewiarygodnym.

ZMIANY NASTAWIENIA DO EDUKACJI

W przypadku 51,9% (462 respondentów) stosunek do edukacji nie zmienił się znacząco: 29,6% (264 respondentów) zaznaczyło, że obecnie uczy się gorzej, 18,5% (165 osób) wybrało opcję, że poprawiło się w nauce (wykres 2).

Wykres 2. Postawy ukraińskich studentów wobec uczenia się (niebieski – *tak, zacząłem(-am) uczyć się lepiej*; czerwony – *tak, zacząłem(-am) uczyć się gorzej*; pomarańczowy – *nie zmieniło się*)

Źródło: badania własne.

Na pytanie: „Czego w pierwszej kolejności oczekuje Pan/Pani od wykładowców swojej Alma Mater w warunkach stanu wojny?” 77% przebadanych wskazało, że oczekuje i uważa za bardzo pożądane:

- wzajemne zrozumienie i wsparcie, zaufanie;
- mniej surowe podejście do kwestii opuszczania zajęć, przedłużanie terminów wykonania zadań, niewystawianie złych ocen z powodu nieobecności na zajęciach online, ponieważ nie było prądu, a więc i komunikacji;
- zrozumienie i chęć dalszego dzielenia się wiedzą pomimo wszelkich przeszkód;

- umiejętność dostosowania się do nowych realiów uczenia się;
- opanowanie, optymizm, plan działania na wypadek różnych sytuacji, rozmowy o wojnie i o tym, co dzieje się w Ukrainie i na świecie, zaradność i zrównoważenie, czasem również żarty;
- zrozumienie, że niektórzy studenci opuszczają zajęcia z powodu awarii prądu, niektórzy muszą pracować, aby pomóc swoim rodzinom itp.

23% przebadanych nie oczekuje niczego szczególnego czy wyjątkowego.

Warto wyjaśnić, dlaczego wielu studentów pisze o braku prądu, światła. Od 10 października Rosja niszczy uderzeniami raketowymi infrastrukturę energetyczną Ukrainy. W wyniku uderzeń raketowych zostało uszkodzonych około 40% obiektów, więc w całym państwie są ciągle przerwy w dostawie prądu¹⁴, co ma znaczące odzwierciedlenie we wszystkich sferach życia Ukraińców, w tym także w edukacji. Brak prądu w zdecydowanej większości powoduje nie tylko brak światła, ale także komunikacji i ciepła. W niektórych regionach światło jest dostarczane przez kilka godzin dziennie.

Na pytanie: „**Czy Pan/Pani odczuwa wsparcie ze strony wykładowców?**” pozytywnie odpowiedziało 87% (775 przebadanych) i jest to bardzo wysoki wskaźnik efektywnej pracy pedagogów. Podano następujące przykłady wsparcia lub jego braku:

- „Wykładowcy na ogół nie odejmują tak bardzo punktów za przekroczenie terminów, nie są tak surowi w przypadku nieobecności, w czasie alarmu nie prowadzą wykładów”;
- „Zrozumienie, że nie byłam na zajęciach z powodu braku światła”;
- „Wykładowczyni powtórzyła mojemu koledze problem kilka razy, aż zrozumiał”;
- „Większość wykładowców rozumie brak obecności studentów zaangażowanych w działalność wolontariacką, pracujących”;
- „Wspierają i zachęcają do nauki”;
- „Materiały dydaktyczne są w wolnym dostępie na uniwersyteckim portalu edukacyjnym, co jest bardzo pomocne w przypadku braku możliwości obecności na zajęciach”;
- „Nie byłem na zajęciach – napisałem do wykładowcy, który okazał zrozumienie, powiedział, gdzie są błędy i pomógł odrobić zadanie domowe poprawnie”;

¹⁴ *Okolo 40% infrastruktury energetycznej zostało uszkodzone w wyniku ostrzału wroga – Parlament Ukrainy*, 2022, <https://mind.ua/news/20248628-onovleno-blizko-40-energetichnoyi-infrastrukturi-poshkodzheno-cherез-obstrili-voroga-verhovna-rada> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).

- „Przede wszystkim jest to wsparcie moralne, mimo trudnej sytuacji w kraju zachęcają nas do nauki dla naszego rozwoju, wspaniałej przyszłości Ukrainy”;
- „Przesuwają terminy, gdy nie ma światła lub mamy za dużo stresu i jesteśmy spóźnieni, uspokajają nas”;
- „Pomagają, w przyjazny sposób doradzają”;
- „Wykładowcy dają również zadania nieobecnyim studentom i w ten sposób mamy możliwość zdobycia ocen”;
- „Mój ojciec walczy na froncie, moja mama i ja bardzo się martwimy, niektórzy wykładowcy zauważyli, że zaczęłam się gorzej uczyć i wspierali mnie, ale są i tacy, których to w ogóle nie obchodziło”;
- „To [wsparcie] po prostu czuć, nie mogę podać konkretnych przykładów”;
- „Często pytają, czy jesteśmy bezpieczni, jak się mamy, jak się czujemy”.

Wsparcia nie odczuwa 4,7% badanych (42 osoby). Ich najczęstsze odpowiedzi brzmią mniej więcej tak: „Nie odczuwam”; „Czasami wykładowcy nie wierzą studentom, że nie ma możliwości dołączyć do wykładu”. Ale są i takie odpowiedzi, w których można odczuć prośbę o pomoc, o wsparcie, potrzebę motywacji: „Uczymy się z moją siostrą w domu, oprócz nauki mamy obowiązki domowe, musimy też pomagać rodzicom i zdarza się, że nie mamy ani siły, ani czasu na odrabianie lekcji, nie wszyscy wykładowcy to rozumieją”; „Nie czuję się wspierany, ponieważ wcześniej też nie uczyłem się dobrze i nikt się o mnie nie troszczy”; „Choć nadal jestem za granicą i tu jest bezpiecznie, ale czuję się tak samotna, tęsknię za tatą, bratem, przyjaciółmi, po prostu nie chce mi się uczyć, jak wykładowcy mogą mnie zrozumieć?”.

Blisko 8% (74 respondentów) nie miało zdania na ten temat lub napisało, że trudno odpowiedzieć.

Zarówno oczekiwane, jak i imponujące były odpowiedzi studentów na dwa ostatnie pytania: „**Jakie cechy wykładowców, zdaniem Pana/Pani, są najważniejsze w czasie pokoju, a jakie w warunkach wojny?**”.

Większość odpowiedzi jest dość krótka – 1–2 zdania o profesjonalizmie, zrozumieniu, lojalności, tolerancji, uprzejmości, życzliwości, zarówno w zwykłym czasie, jak i w warunkach wojny. Wielu wskazywało na potrzebę omówienia ważnych wiadomości, przeanalizowania aktualnej sytuacji militarnej, rad, jak radzić sobie ze stresem, oraz że byłoby wspaniale, gdyby wykładowcy bardziej zachęcali, motywowali do nauki, zmniejszali poziom napięcia, tworzyli atmosferę zaufania, ciekawości, wzajemnego wsparcia. Zdarzały się odpowiedzi, w których mówiono o konieczności zmiany treści wykładów, zwrócenia większej uwagi na praktyczną wiedzę i umiejętności, które mogą pomóc w codziennym życiu już teraz, pomogą wypracować odporność, opanować metody przeciwdziałania manipulacji, propagandzie.

Na szczególną uwagę zasługuje, skłania do zastanowienia i zachowania ostrożności elokwentna odpowiedź jednej studentki: „Wydaje mi się, że cechy te nie mogą się znacząco różnić, poza tym, że w czasie wojny wykładowcy muszą być trochę bardziej elastyczni, czuli. Każdy człowiek ma inny układ nerwowy. Jednych bardzo trudno doprowadzić do łez, a niektórym wystarczy podniesiony ton głosu lub krzyk. Z własnego doświadczenia: wiosną miałam ataki paniki, prawie dusiłam się od łez i długo nie mogłam się uspokoić, kiedy nauczyciel zaczął mocno naciskać, a mój układ nerwowy tego nie wytrzymał. Mam wrażenie, że od 24.02.2022 wisi on na włosku... Co więcej, był to pierwszy rok studiów na uniwersytecie, na którym studenci często wciąż czują się jak dzieci, a wojna jeszcze bardziej obnażyła tę słabą, bezbronną stronę, która łatwo ulega różnym psychologicznym presjom i kryzysom”.

Zgodnie z wynikami badań możemy stwierdzić, że funkcje i zadania wykładowców akademickich w czasie wojny częściowo się zmieniają. Co więcej, modyfikacji ulegają zasady procesu edukacji: na pierwszy plan wysuwa się empatia, wsparcie psychologiczne, życzliwość, umiejętność obniżania poziomu napięcia, zachęcanie i motywowanie do nauki, tworzenie atmosfery zaufania, ciekawości, wzajemnego wsparcia pomiędzy wszystkimi uczestnikami procesu edukacyjnego.

Studenci dużo piszą o potrzebie zrozumienia ich nieobecności na zajęciach z ważnych powodów (brak światła, dość trudne łączenie nauki z pracą, duża liczba obowiązków domowych, przeżywanie straty krewnych i bliskich na wojnie lub na terenach okupowanych), o swoim zagubieniu w niepewnych, trudnych czasach, zwiększonej emocjonalności, wskazują na wagę przedłużenia terminów wykonania prac domowych itp.

Co równie ważne, zarówno dziewczęta, jak i chłopcy wskazują, że potrzebują szczerzej komunikacji, rozmów na interesujące ich tematy, przeznaczania więcej uwagi na dyskusje na temat najnowszych wiadomości, rozmów o tym, na co mamy wpływ, a na co nie, i jak sobie z tym poradzić. Z tego powodu ukraińscy wykładowcy poświęcają dużo czasu na rozwój krytycznego myślenia młodzieży, pomagają zorientować się w przestrzeni informacyjnej, przeciwdziałać manipulacji, propagandzie; angażują się w działalność wolontariacką, aktywność społeczną.

Jednocześnie pozostaje niezmienna zasada: siła pedagogów nie tkwi wyłącznie w zdolności opowiedzenia tego, co można samodzielnie posłuchać na YouTube, przeczytać w Internecie, ale w umiejętności zainteresowania, rozpalenia i podtrzymania głodu wiedzy, zmotywowania, pomocy w odnalezieniu swojego talentu, w byciu podporą itd. Te umiejętności zawsze są niezwykle potrzebne dzieciom i młodzieży, a w czasie wojny jeszcze bardziej pomagają „pobierać się” i dalej się uczyć.

PODSUMOWANIE

Proces edukacyjny w czasie wojny może być efektywny pod warunkiem maksymalnego przestrzegania zasad bezpieczeństwa, a także wskutek „zaimplantowania” edukacji w wirtualny świat informacyjny, gdzie najważniejszym czynnikiem jest stworzenie wysokiej jakości interakcji pomiędzy wykładowcami a studentami.

W tym czasie pedagogom powierza się zarówno funkcje edukacyjne, jak i wychowawcze, znacząco wzrasta znaczenie pomocy psychologicznej, mentoringu (śledzenie stanu psychoemocjonalnego podopiecznych i współpracowników; rola „rzecznika wiadomości”; kształtowanie wartości, zasad moralnych itp.). Wolontariat wykładowców, ich postawa obywatelska mają ogromny wpływ – stają się wzorem do naśladowania, potężnym impulsem do aktywizacji studentów, ich najbliższego otoczenia.

Pokazując własnym przykładem odporność i optymizm, wiarę w Siły Zbrojne Ukrainy i we wsparcie społeczności międzynarodowej, wielu ukraińskich pedagogów nadal tworzy przestrzeń dla rozwoju intelektualnego. Prowadząc zajęcia w szkołach wyższych, częściowo zmieniają ich treść, zwracając większą uwagę na praktyczną wiedzę i umiejętności, które mogą pomóc w codziennym życiu. W warunkach potężnej prorosyjskiej propagandy, manipulacji, kłamstw wykładowcy rozwijają krytyczne myślenie młodzieży, dyskutują o tym, co dzieje się w Ukrainie, na świecie i co każdy z nas może robić, by ratować własne życie i zdrowie, jak dbać o bliskich, działać na rzecz zwycięstwa Ukrainy.

BIBLIOGRAFIA

- Babak M., *Ilu uchodźców z Ukrainy mieszka w Polsce? Unia Metropolii Polskich opublikowała raport*, 2022, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8407228,uchodzczy-z-ukrainy-w-polsce-raport-ump.html> [dostęp: 24.11.2022].
- Charkowski Uniwersytet Narodowy imienia V. Karazina. *Jak wygląda po uderzeniach raketowych i czy przyjmie studentów w 2022 roku*, 2022, <https://life.nv.ua/ukr/socium/harkiv-v-universiteti-karazina-rozpovili-pro-vstup-2022-i-podalshu-robotu-zakladu-novini-ukrajini-50259511.html> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).
- Edukacja mimo wojny*, 2022, <https://pnu.edu.ua/blog/2022/05/24/39115/> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).
- Hryshyna Y., *Uniwersytety wojenne: jak ukraińscy studenci mogą kontynuować naukę*, 2022, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3437878-universiteti-vijni-ak-ukrainskim-studentam-prodovziti-navcanna.html> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).
- Kilar A., Pikulytska H., Bulka S., *Wojownicy światła: Uniwersytet i wojna*, cz. 1, Instytut Etnologii NAS Ukrainy, Lwów 2021 (ukraiński).
- Okolo 40% infrastruktury energetycznej zostało uszkodzone w wyniku ostrzału wroga – Parlament Ukrainy*, 2022, <https://mind.ua/news/20248628-onovleno-blizko-40-energetichnoyi-infrastrukturi-poshkozhdzhenocherez-obstrili-voroga-verhovna-rada> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).

- Pallah, K., *Wykłady pod ostrzałem. Jak profesor z Użhorodu uczy z okopów*, 2022, <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61372912> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).
- Pokovba R., *Jak wojna wpłynęła na jakość kształcenia studentów Politechniki Lwowskiej?*, 2022, <https://lpnu.ua/news/yak-viina-vplynula-na-iakest-navchannia-studentiv-lvivskoi-politehniky> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).
- Prawo Ukrainy, O *szkolnictwie wyższym*, „Biuletyn Rady Najwyższej” (VVR) 2014, nr 37–38, Verkhovna Rada Ukrainy, <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/zakon-ukrajiny/stattya-osvitniy-protses-106688.html> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).
- Profesor z okopu Fedir Szandor wziął udział w II Szczycie Pierwszych Dam i Panów*, 2022, <https://uzhgorod.net.ua/news/169314> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).
- Radio Liberty, *Studia pod ostrzałem. Jak wojna na Ukrainie wpływa na proces edukacji?*, 2022, <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-obstrily-osvita/31806173.html> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).
- Snyder T., *The War in Ukraine Is a Colonial War*, 2022, <https://www.newyorker.com/news/essay/the-war-in-ukraine-is-a-colonial-war> [dostęp: 24.11.2022].
- Ukrinform, *„Dyplomy, które nigdy nie zostaną wydane” uhonorowały studentów zabitych przez rosyjską agresję we Lwowie*, 2022, <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3548937-diplomi-aki-nikoli-ne-vidadut-u-lvovi-vsanuvali-studentiv-zagiblih-vid-agresii-rf.html> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).
- Zagorodniy M., *Uniwersytet Karazina to serce Charkowa, a serca nie można ruszyć*, wywiad z rektorem uczelni, 2022, <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/25/248392/> [dostęp: 24.11.2022] (ukraiński).

Author: Olha Hordiichuk

Title: Higher education in Ukraine during the war: changing roles and functions of lecturers

Keywords: higher education, lecturers, university students, war, Ukraine, support in education

Discipline: Pedagogy

Language: Polish

Document type: Article

Summary

The aim of the article is providing the comprehensive analysis of the peculiarities of the functioning of higher education in Ukraine in the conditions of a full-scale war (from February 24, 2022). The transformation of the role and tasks of university lecturers during the war is emphasized. The article delivers the research results of students' opinion on this issue, their analysis with reference to everyday practice.